

6.5.2021

Dnro TAS/180/2021

Oikeusministeriö
lausuntopalvelu.fi

Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi vanhemmuuslaiksi (VN/5966/2019)

Tasa-arvovaltuutettu vastaa saamaansa lausuntopyyntöön sukupuolten tasa-arvoon liittyvän toimivaltansa näkökulmasta. Naisten ja miesten välistä tasa-arvosta annetun lain (609/1986, tasa-arvolaki) tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa. Lain tarkoituksena on myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä.

Äitiys- ja isyyslakien yhdistäminen vanhemmuuslaiksi

Tasa-arvovaltuutettu kannattaa sitä, että äitiys- ja isyyslait yhdistetään samaan lakiin. Äitiyden ja isyyden vahvistamiseen liittyy monia yhteisiä kysymyksiä. Lakien yhdistäminen helpottaa säännösten soveltamista. Yhteinen laki voi myös tukea ajattelutapaa, jonka mukaan vanhemmuuden merkitys on yhtä tärkeä riippumatta vanhemman sukupuolesta.

Ehdotuksen on kerrottu olevan lähinnä tekninen sekä lisäksi korjaavan ja selventävän eräitä nykyisten äitiys- ja isyyslakien soveltamisen yhteydessä esiin tulleita ongelmia ja tarkentamista vaativia kysymyksiä.

Isien oikeusturvaan täsmennyksiä

Tasa-arvovaltuutettu toteaa, että ehdotuksessa käytännössä erityisesti biologisten isien asema ja oikeusturva paranee, kun lapsen isäksi itseään epäilevälle ehdotetaan annettavaksi perheyhteyteen tai siihen rinnastettavaan suhteeseen perustuva kanneoikeus isyysolettamaan perustuvien tilanteiden lisäksi myös silloin, kun vanhemmuus on vahvistettu ennen lapsen syntymää annetun tunnustamisen perusteella. Käytännössä erityisesti isien oikeusturvaa parantaa myös ehdotus, jonka mukaan vanhemmuuden kuomoamiskanteen voi pääsääntönä olevan kahden vuoden määräajan jälkeen nostaa vielä yhden vuoden kuluessa sen jälkeen, kun syy kanteen

nostamiselle on tullut ilmi. Vanhemmuuden kumoamisella on suoria oikeusvaikutuksia muun muassa elatusvelvollisuuteen ja perintöoikeuteen.

Sukupuolineutraalius

Esityksessä on todettu, että vaikka isyyden ja äitiyden nimikkeistä ei ole luovuttu, esitys on pyritty kirjoittamaan mahdollisimman sukupuolineutraalisti välttäen viittaamista mies- tai naissukupuoleen. Lisäksi isyyden tai äitiyden sijaan on käytetty vanhemmuustermiä niiltä osin, kun se on ollut mahdollista ottaen huomioon laille asetettavat täsmällisyysvaatimukset.

Tasa-arvovaltuutetusta on hyvä, että vanhemmuuslaissa ja sen perusteluissa käytetään mahdollisuuksien mukaan sukupuolineutraalia kieltä silloin, kun se ei vaaranna lainsäädännöltä vaadittavaa täsmällisyyttä ja ymmärrettävyyttä. Sukupuolineutraalius voi vaikuttaa tarpeettomien sukupuolistereotyypioiden purkamiseen ja helpottaa sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten tilannetta.

Sukupuolineutraalius sopii tilanteisiin, joissa ei ole erityistä tarvetta kiinnittää huomiota eri sukupuolten asemassa oleviin eroihin. Sukupuolineutraaleihin käsitteisiin on pyritty viime aikoina muidenkin lainsäädäntöuudistusten yhteydessä kuten perhevapaa-uudistuksessa. On kuitenkin tärkeää, että sukupuolineutraalin kielen käyttäminen ei tee näkymättömäksi sukupuolten välillä olevia tosiasiallisia eroja, sukupuolen moninaisuutta ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten erityisiä tilanteita.

Äidit ja isät, kuten myös synnyttäjät ja siittäjät sekä munasolun ja siittiöiden luovuttajat ovat ryhminä ja käsitteinä hyvin sukupuolittuneita. Useimmat äidit ovat juridisesti naisia ja isät miehiä, synnyttäjät/munasolun luovuttajat naisia ja siittäjät/siittiöiden luovuttajat miehiä. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla ihmisillä ja erityisesti transsukupuolisilla tilanne voi kuitenkin olla toinen. Esimerkiksi lapsen siittäjä tai siittiöiden luovuttaja on voinut vahvistaa sukupuolensa naiseksi tai lapsen synnyttäjä tai munasolun luovuttaja mieheksi. Lapsen vanhempi voi vahvistaa sukupuolensa myös myöhemmin toiseksi, kuin mikä se on ollut lapsen saadessa alkunsa tai syntymässä.

Vanhemman sukupuoli lakiehdotuksen 2, 3 ja 4 §:issä

Lakiehdotuksen 2 §:n mukaan lapsen äiti on se, joka on synnyttänyt lapsen. Lakiteksti ei siis sido äitiyttä vanhemman sukupuoleen. On hyvä, että tämä on selvennykseksi todettu myös vanhemmuuslain 2 §:n perusteluissa, jonka mukaan vanhemmuuden toteaminen ei edellytä sitä, että synnyttäjä on sukupuoleltaan nainen.

Isyys voidaan todeta 3 §:n perusteella synnyttäneen naisen avioliiton perusteella (niin sanottu isyysolettama). Lakitekstin ja perustelujen mukaan synnyttäneen äidin aviomies on lapsen isä, kun lapsi on syntynyt avioliiton aikana. Myös transmiehen isyys voidaan todeta avioliiton perusteella.

Lain 4 §:ssä on säädetty siitä, missä muissa tilanteissa isyys voidaan vahvistaa. Isäksi voidaan vahvistaa se, joka on siittänyt lapsen tai jonka siittiötä on käytetty äidin hedelmöittämiseen muulla tavalla ja lapsi on tästä syntynyt. Hedelmöityshoitotilanteissa lapsen isä on se, joka yhteisymmärryksessä lapsen synnyttäneen kanssa antoi suostumuksensa hoitoon. Jos hoitoa on annettu naisparille tai lapsen synnyttäneelle yksin, lapsen isä on se, jonka siittiötä on käytetty hoidossa, jos hän on ennen hoidon antamista suostunut isyyden vahvistamiseen. Jos hoitoa on annettu lapsen synnyttäneelle yksin, suostumus voidaan antaa myös hoidon antamisen jälkeen.

Naispareille ehdotetaan siis heillä ennen äitiyslakia ollutta mahdollisuutta käyttää hedelmöityshoidoissa siittiötä, joiden luovuttaja on antanut suostumuksensa isyytensä vahvistamiseen ja tämä henkilö vahvistetaan silloin lapsen isäksi. Tämä parantaa siittiöiden luovuttajien eli useimmiten miesten mahdollisuuksia vahvistettuun isyyteen.

Lakitekstissä 4 §:n mukaista isyyttä ei ole sidottu vanhemman sukupuoleen. Perusteluissa todetaan kuitenkin, että jos miehen oikeudellinen sukupuoli on siittämisen tai siittiöiden muulla tavalla hedelmöittämiseen käyttämisen tai hedelmöityshoitoihin annetun suostumuksen jälkeen mutta ennen lapsen syntymää vahvistettu naiseksi, tämä ei estä isyyden vahvistamista. Tämä näyttäisi tarkoittavan sitä, että ennen siittämistä, siittiöiden muulla tavalla hedelmöittämiseen käyttämistä tai hedelmöityshoitoon annettua suostumusta kuten myös lapsen synnytyksen jälkeen sukupuolensa naiseksi vahvistaneen henkilön isyyttä ei voisi 4 §:n mukaan vahvistaa.

Tasa-arvovaltuutettu toteaa, että tällaiselle transnaisten vanhemmuuteen kohdistuvalle rajaukselle ei ole hyväksyttävää perustetta. Rajauksen taustalla saattaa olla nykyinen translaki (563/2002). Sen 5 §:n mukaan vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä. Translain 1 §:ssä sukupuolensa vahvistavilta on edellytetty lisääntymiskyvyttömyyttä, mikä on perus- ja ihmisoikeuksien vastaista. Tasa-arvovaltuutettu on käsitellyt lisääntymiskyvyttömyyden perus- ja ihmisoikeuksien vastaisuutta muun muassa eduskunnalle antamassaan kertomuksessa (K 22/2018 VP, s. 84 – 86). Lisääntymiskyvyttömyysvaatimus on tarkoitus hallitusohjelman mukaan poistaa translakia uudistettaessa. Asiaa valmistellaan parhaillaan sosiaali- ja terveysministeriössä. Vanhemmuuslaki tulee todennäköisesti aikaisemmin eduskunnan käsiteltäväksi kuin translaki.

Kuten edellä on todettu, vanhemmuuslain 4 §:n sanamuoto ei rajaa isyyden vahvistamista sukupuolen perusteella. Siten translain 5 §, jonka mukaan henkilön sukupuolena pidetään vahvistettua sukupuolta, jollei toisin säädetä, ei olisi esteenä 4 §:n soveltamiselle sukupuolensa naiseksi vahvistaviin ilman rajausta. Sen vuoksi vanhemmuuslain 4 §:n perusteluista olisi tärkeää poistaa transnaisten vanhemmuuteen kohdistuva rajausta ja korvata se vastaavanlaisella ilmauksella kuin on äitiyttä koskevan 2 §:n perusteluissa. Silloin lain 4 §:n perusteluissa todettaisiin, että isyyden vahvistaminen ei edellytä, että isä on sukupuoleltaan mies.

Väestötietomerkinnot

Lapsen ja vanhemman välisen suhteen merkitseminen väestötietojärjestelmään voi olla ongelmallista erityisesti sukupuolensa vahvistaneiden ihmisten yksityisyydensuojan ja sukupuoli-identiteetin kunnioittamisen kannalta. Kun vanhemman sukupuolimerkintä (nainen tai mies) ja vanhemmuusmerkintä (isä tai äiti) ovat ristiriidassa toistensa kanssa, merkintä voi paljastaa vanhemman sukupuolen vahvistamisen ja transtaustan. Tasa-arvovaltuutetusta on tärkeää, että sukupuolensa vahvistaneilla vanhemmilla olisi mahdollisuus saada vanhemmuusmerkintä vastaamaan vahvistettua sukupuoltaan.

Hallituksen esityksen luonnoksessa on todettu, että vanhemmuutta koskevien merkintöjen muuttamista vastaamaan muutettua sukupuolta on tarkoituksenmukaisinta selvittää ja toteuttaa translain (563/2002) uudistamisen yhteydessä.

Hedelmöityshoitolaki

Tasa-arvovaltuutetusta myös hedelmöityshoitolakia on tärkeä tarkastella sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten erityistilanteiden kannalta viimeistään translain uudistamisen yhteydessä. Tasa-arvovaltuutettu on todennut, että sukupuolensa korjaavien henkilöiden on saatava samat lisäntymistä edistävät palvelut kuin muidenkin esimerkiksi sukusolujen talentamisessa ja hedelmöityshoidoissa (TAS 297/2013).

Tasa-arvovaltuutettu

Jukka Maarianvaara

Ylitarkastaja

Minna Lundell-Kiuru

Tämä asiakirja on lähetetty vastaanottajalle sähköisesti. Asiakirjan allekirjoitettu taltiokappale säilytetään tasa-arvovaltuutetun toimistossa.